

КАМ'ЯНИСТІ САДИ ТА ПРИНЦИПИ ЇХ ФОРМУВАННЯ В ДИЗАЙНІ

Досліджуються принципи та проблеми формування кам'янистих садів і їх роль у створенні навколишнього ландшафтного середовища.

Ключові слова: кам'яністі сади, принципи формування кам'янистих садів, альпінарії, садово-парковий ландшафт.

Исследуются принципы и проблемы формирования каменных садов и их роль в создании окружающей ландшафтной среды.

Ключевые слова: каменные сады, принципы формирования каменных садов, альпинарии, садово-парковий ландшафт.

Principles and problems of forming of stone gardens and their role are probed in creation of landscape environment.

Key words: stone gardens, principles of forming of stone gardens, rock gardens, garden-park landscape.

На сучасному етапі розвитку суспільства великого значення набуває проблема оздоровлення природного середовища, тому все частіше проводяться дослідження у сфері збереження навколишнього середовища, а також дизайну навколишнього середовища, як невід'ємної складової. Кам'яністі сади допомагають у боротьбі з ерозіями ґрунтів на схилах і відкосах. Кам'яністі сади мають багато переваг. Вони компактні і невибагливі, дозволяють утримувати значну кількість видів рослин на невеликих територіях. Завдяки використанню багаторічних рослин з різними термінами цвітіння кам'яністі сади впродовж тривалого часу зберігають декоративність.

Вітчизняний та зарубіжний досвід у сфері розвитку та принципів формування кам'янистих садів вивчали такі вчені, як: Г. Шестаченко, Н. Мамонтова, Н. Казанська, Л. Романич, Л. І. Рубцов та ін.

Останнім часом тема принципів та проблем формування кам'янистих садів стає все актуальнішою як невід'ємна частина збереження і відновлення навколишнього ландшафтного середовища.

Мета статті — вивчення кам'янистих садів та принципів їх формування в сучасному дизайні.

Результати досліджень.

Останнім часом спостерігається значний інтерес до кам'янистих садів як до перспективної форми зеленого будівництва та декоративного садівництва, що має багато переваг. По-перше, це компактність, декоративність і невибагливість.

Не менш важливу роль відіграють і ті обставини, що кам'яністі сади дозволяють утримувати значну кількість видів рослин на порівняно невеликій території.

Історія використання кам'янистих садів почалася ще в східних країнах, зокрема в Японії та Китаї. У Європі ці сади виникли дещо

пізніше — у XV–XVI ст. і стали найпопулярнішою формою декоративного садівництва.

На думку автора, цікавість до альпійських рослин та альпійського ландшафту базується на живописності цього ландшафту в період цвітіння. Для характеристики кам'янистого саду розрізняють два рівнозначні терміни кам'яних гірок: альпінарій і рокарій.

Рокарій — садово-парковий прийом розміщення каменів і рослин на штучному терасованому рельєфі. Рокарій складається переважно з каміння, де відсоткова частка його складає 70%, а 30% — альпійські декоративні, карликові, ґрунтопокривні рослини.

Відомо, що одним з найважливіших принципів підкреслення гармонійності, краси ландшафтного рокарію є вода, а саме:

- водяний каскад — ефективний принцип у художній композиції. Такий елемент необхідно використовувати виважено, тому що логічно і природно він підкреслює естетичний вигляд пейзажу при використанні його на схилах великих кам'яних гір або при використанні особливостей рельєфу місцевості;
- болотце — ефективний ландшафтний кам'яний сад, створений на перезволоженій ділянці місцевості.

Створення ставків і каскадів — це не тільки творча, а й професійна робота. Усі ставки робляться із застосуванням сучасних надійних матеріалів і технологій з використанням необхідного обладнання для чищення, збагачення та фільтрації води в ставках.

Альпінарії — це кам'яні ділянки, які виникають у багатьох ботанічних садах, що спеціально влаштовують для експонування трав'янистих квітучих рослин високогірної флори різноманітних районів світу. При цьому в альпінарії не дозволяється змішування альпійських, польових і садових видів з метою не втратити його головне призначення — показати характерні особливості альпійських рослин у зелених насадженнях [3]. Альпінарії — у гармонії каміння і рослин — складаються в співвідношенні 30/70%.

Серед перших європейських альпінаріїв можна назвати альпінарій у Відні, який зберігся понині. Багаті колекції рослин є також і в інших ботанічних садах Європи, зокрема відомі колекції альпійських рослин у Швейцарії, Франції, Англії.

Нині перед створенням альпінаріїв, рокаріїв і ставків необхідно вивчити ґрунтовий режим ділянки, здійснити аналіз ґрунтів, з'ясувати рівень залягання ґрунтових вод. Вибір каменів при створенні альпінарії та рокарію необхідно проводити з урахуванням ландшафту, характерного для даної місцевості. Підбір рослин для альпінаріїв, рокаріїв і ставків (водних рослин та рослин прибережної зони) також здійснюють наші фахівці у Львові.

Сучасні кам'яні сади потребують для естетичної завершеності певної композиції, підбору рослин, складу ґрунту. Усе це має базуватися на знанні екологічних вимог рослин, термінові їхнього цвітіння і плодоношення, особливостей росту і взаємовпливу.

У зв'язку зі створенням у багатьох містах нових ботанічних садів і парків, а також з посиленням вимог до їхнього проектування виникло питання про роль художньої виразності експозиції ландшафтів у формуванні їхньої просторово-планувальної структури [11].

Згідно з існуючою класифікацією садово-паркових ландшафтів Л. І. Рубцова, окремою групою виділяють гірські або альпійські ландшафти. Гірський садово-парковий ландшафт — це садово-паркові мезо- і мікроландшафти. Прообразом паркового гірського ландшафту слугують природні гірські, з їх неповторними кольорами і величними масштабами.

Необхідно також виділити п'ять основних принципів художнього вираження природних гірських ландшафтів у садово-парковому мистецтві: символічний, аналогічний, фрагментний, декоративний та оригінальний.

Перший шлях — символічний, яким здавна користуються японські садівники, застосовуючи мову символів. У японському саду природні форми виражають філософське й естетичне ставлення до природи, уявлення людей про простір і час, про кінцеве та безкінечне, про природу як у всеосяжному макрокосмосі. Мовою символів створений відомий «Сад каменів» Реандзи, на плоскій поверхні якого, посипаній білим піском, розміщено 15 каменів різної величини, а також горбкуватий сад Дайсенін.

Другий шлях — аналогічний — дозволяє імітувати найповнішу картину природного гірського ландшафту з вертикальною зональністю, різноманіттям рослинного світу, подібністю загальних обрисів рельєфу. Аналогічно можна створити гірські сади й альпінарії.

Третій шлях — фрагментарний — використовує природні скельні оголення, що надають уявлення про деяку частину гір. При цьому в місцях природних виходів гірських порід — у скельних ущелинах — після підсипання родючої землі можуть висаджувати дуже декоративні та невибагливі види рослин і створювати скельні сади. Цей вид трапляється в Корсунь-Шевченківському парку Черкаської області.

Четвертий шлях — декоративний — користується найбільшою кількістю прийомів для оформлення рослинами і каменями невеликих садово-паркових ділянок (кам'янистий сад, кам'яниста рабатка, рокарій, підпірні стінки, кам'янистий міксбортер, декоративна гірка в інтер'єрі).

П'ятий шлях — оригінальний — характеризується сучасними оригінальними формами, композиціями для оформлення виставкових павільйонів, вулиць великих міст [3].

Таким чином, у всіх зазначених принципах оформлення наявний основний елемент — камінь. Головні елементи — рельєф і рослинність — відсутні тільки в «саду каменів».

Додатковим, але завжди бажаним елементом може бути вода, а не обов'язковими — малі архітектурні форми. Необхідно нагадати,

що одним з найцікавіших прийомів озеленення є альпійський сад, що являє собою штучне спорудження з каменів, призначене для показу високогірних альпійських рослин різних районів світу з барвистим, яскравим і рясним, але нетривалим цвітінням, що зумовлює сезонну декоративність.

Автор виділяє живу й образну демонстрацію краси і різноманіття високогірних альпійських рослин як специфічність альпінарію. Прийнято вважати, що для успішної культивування альпійських рослин необхідні, у першу чергу, гарний дренаж, постійна вологість ґрунту, підвищена вологість повітря і пухкі, багаті гумусом ґрунти.

Для оформлення каменем альпійського ландшафту доцільно використовувати місцевий матеріал, прекрасним прикладом цього є українські парки, розташовані на кам'янистих берегах рік.

Що ж до розміщення окремих каменів у комплексах, то воно має відповідати властивостям гірської породи, до якої вони належать. Планування й угруповання каменю в альпійському ландшафті мають стати таким же мистецтвом, як обробка каменю в скульптурі й архітектурі.

Нині альпійські сади здебільшого влаштовуються в ботанічних садах, а в парках, садах і на інших об'єктах ландшафтної архітектури — кам'янисті сади.

Кам'янистий сад — це садово-парковий прийом вільного розміщення на штучно створеному рельєфі рослин і каменів, які, відтіняючи та доповнюючи один одного, створюють декоративний ефект.

Стилістично всі кам'янисті сади умовно можна розділити на три категорії:

- ландшафтні — моделюючий вигляд того чи іншого природного пейзажу із супутніми йому рослинними угрупованнями ;
- художні (пейзажні, фантазійні) складають вигаданий або ідеалізований вигляд гірської місцевості;
- колекційні — побудовані виключно для вирощування рослин.

Кожний ландшафтний дизайнер має право самостійно обирати і створювати свій стиль. Найскладніший шлях створювачів ландшафтних садів — штучна імпровізація рослинних популяцій, подібна типу гірської місцевості — цей шлях потребує професійних навичок і знань.

Створювачі художніх і фантазійних садів не пов'язані відповідністю вигаданого пейзажу реальній ландшафтній композиції — цей шлях якщо не простіший, то раціональніший [2].

Кам'янистий сад можна створити на ділянці з будь-яким рельєфом. Якщо це височина, то ми можемо назвати його «кам'яною гіркою». Якщо це рівна місцевість, схил, впадина або канава, то цей квітник має вигляд підпірної стінки, тераси або складної композиції з усіх вищезазначених елементів, вони поєднані східцями або доріжжками.

Автор наголошує, що, незалежно від розмірів і місця розташування, кам'янистий сад залишає велику можливість вибору будівель-

ного матеріалу на довгу декоративність. На відміну від альпінарію, кам'янистий сад передбачає будівництво терас, стінок, а також різноманітні мощення доріжок і декоративних стін. Найудаліші кам'янисті сади виходять на місцевості, що має природні підвищення і зниження, природні виходи скель або окремі великі валуни. З успіхом можна використовувати балки, береги ставків, річок та ін. Кам'янистий сад буде ефективнішим, якщо передбачити в його композиції невеликий водний простір.

Необхідно відзначити, що найважливішим елементами успішного створення кам'янистого саду є планування ділянки та підготовка ґрунту.

Найчастіше кам'янистий сад має вільне планування. Одночасно визначаються місця терас, невеликих водойм, струмків або каскадів.

При підготовці ґрунту висуваються вимоги до його механічного складу: водопроникності, водопідймання, водоутримуючої здатності та ін. [7].

Автор стверджує, що універсальним ґрунтом для змішаного асортименту рослин є суміш дернової землі з додаванням великої кількості піску. У європейських садах камінь відіграє допоміжну роль, порівняно з рослинами, у японських же камені несуть на собі основне композиційне і смислове навантаження.

Зважаючи на світовий досвід, можна сказати, що кращим матеріалом для створення кам'янистих садів є тверді гірські породи, такі як: граніт, доломіт, піщаник, вапняк. У Німеччині, наприклад, застосовують вапняк, порфірит і сієніт, а в Америці та Канаді — навіть базальт.

Дуже важливо розмістити камені так, як вони зазвичай трапляються в природі. Осадкові породи мають лежати шарами, гранітні камені розміщують нерівномірними великими групами. Перед укладанням каменів ґрунт ущільнюють. Камені ретельно встановлюють, щоб вони не рухалися і були занурені в ґрунт не менш ніж на одну третину. Величина та кількість каменів мають узгоджуватися з розмірами кам'янистого саду та з кількістю використовуваних видів і форм рослин.

Із найбільших каменів створюють головну групу, декоративну з усіх точок підходу до неї. Інші групи відіграють додаткову роль. А всі разом вони складають основу саду.

Дрібні камені лише доповнюють малюнок, що повинен бути художнім, ще до посадки рослин. Камені мають бути не менше 30-40 см у поперечнику. Розкласти камені необхідно паралельно поверхні ділянки [3].

Тераси кам'янистих садів зміцнюють підпірними стінами з каменів. У найбільш відвідуваних місцях саду викладають доріжки з плитняка, декоративних штучних плит, спалів дерев тощо. На маловідвідуваних ділянках прокладають стежки.

Зазначимо, що в районах, де випадає значна кількість опадів, бажано влаштувати дренаж, щоб унеможливити застій вологи.

Посадку варто починати з кущів і карликових дерев. Потім саджають багаторічні рослини. При посадці варто пам'ятати, що більшість гірських видів рослин згодом значно розростається, тому залишати між ними простір не менше 30 см.

Перед посадкою рослин на постійне місце складається план їхнього розміщення з урахуванням біологічних особливостей до умов середовища.

Дуже відповідальний момент, що визначає гарний розвиток рослин, — запевняє автор, — підбір місця для посадки.

Кам'яні поверхні досить сильно нагріваються на сонці, що призводить до підвищеного випаровування води рослинами, тому вологолюбні в цих умовах відчуватимуть себе погано. Проте саме в таких куточках, що прогріваються сонцем, можна виростити ті квіти, що відчують в нашому регіоні нестачу тепла. А види із сизим і сірим листям, пряно-ароматичні культури ніби створені для кам'янистих стежок. З листя запашних трав, що нагрілося, інтенсивніше випаровуються ефірні масла, і сад перетворюється на кабінет ароматерапії. Серед ароматних рослин можна назвати: тмин, шавлію, материнку, іссоп, пом'яту, котовник, монарду і лаванду, а складноцвіті — полин, деревій, ромашку, пупавку і календулу. Форми ялівцю, що стелються, виділяють аромат на сонці, створюють вічнозелені плями на кам'янистій ділянці. [10].

Список рослин для кам'янистого саду обширний і не обмежується ароматичними видами. Звичайно це невисокі рослини гір, що стелються. Забарвлення, узлісся, форма та колір кущів, листя і квіток є на будь-який смак. Прекрасний чистець із сірим листям, чорноголовка з білими, рожевими і синіми квітами, розкішні едельвейс і безсмертник. Доронікум, крестовник, проломник, антенарія, армерія, вероніка, яськолка, крупа, герань, іберіс, льнянка, флокс, лапчатка, первоцвіт, ломикамінь, смольовка, гвоздика, очиток, молодило, аліссум, обрієта, дріада, подорожник, різноманітні злаки — хороші в такому саду. Є й види, що створюють вертикальні акценти: коров'як, молочай, гипсофіла, звіробій, волошка, вероніка, енотера, ірис. У дренажному ґрунті краще розвиваються цибулинні, які прикрасять сад навесні.

У вологих тінистих місцях, особливо під кронами дерев, доречнішим буде не кам'яне, а дерев'яне мощення: плашки, дошки або садовий паркет. Садовий паркет — це спеціальні модулі квадратної форми із стійких порід деревини, якими можна викладати доріжки і майданчики.

Правда, необхідно зважати на те, що поверхня дерева при намоканні стає слизькою, особливо коли починається гниття. Тому доцільніше використовувати дошки з ребристою поверхнею або садовий паркет, а в ролі мульчі-відсіпання застосовувати кору або роздроблену де-

ревіну. У такому середовищі добре ростимуть будь-які тіньовиносливі види: живучка, глуха кропива, дзвоник, печіночниця, вальдштейнія, хоста, астільба, гравілат, манжета, медунка, астрація, конвалія, роджерсія, василисник, водозбір, наперстянка, барвінок, фіалки, папороті, лісові злаки та ін.

Зауважимо, що під час вибору асортименту для кам'янистих садів необхідно зважати на феноритміку й інші особливості біології.

Продуманий підбір рослин надає можливість кам'янистому саду впродовж тривалого часу залишатися декоративним. При цьому скорочуються витрати на догляд (полив, внесення добрив, боротьба зі шкідниками і хворобами), заміну рослин, що випали [5].

Також слід відзначити: створення різних кам'янистих садів на об'єктах ландшафтної архітектури з використанням місцевих рослин і матеріалу дозволить здешевити та підсилити декоративний ефект композиції.

Висновки. У сучасній ландшафтній архітектурі намітилася тенденція до частішого створення кам'янистих садів для організації місць відпочинку. Це зумовлено тим, що камені в поєднанні із садово-парковою архітектурою і рослинністю емоційно впливають на людину.

Таким чином, до основних принципів формування кам'янистих садів у дизайні належать:

- 1) збільшення кількості кам'янистих садів для організації місць відпочинку;
- 2) використання декоративних рослин;
- 3) підкреслення гармонійності кам'янистого саду за допомогою водоймищ: водяний каскад, болотце та ін.
- 4) урахування таких вимог при підготовці ґрунту, як водопроникливість, водопідіймання та водоутримуюча здатність;
- 5) розміщення каменів таким чином, як вони трапляються в природі;
- 6) розміщення рослин з урахуванням їх біологічних особливостей до умов середовища.

Для створення кам'янистого саду, повного гармонії, відзначеного композиційною довершеністю, дизайнер має продумати проект кам'янистого саду, дотримати основних вимог розміщення під час групування каменів. Це дуже складне завдання, що потребує значної уваги та знань у різних наукових сферах.

Перспективи подальших досліджень. Ретельно дослідивши кам'яністи сади та принципи їх формування, в подальшому вивчати-мемо сади Сходу, а саме: елементи їхнього наповнення і набуття філософського значення кожним об'єктом.

Список літератури

1. Бондарь Ю. О. Ландшафтна реконструкція міських садів і парків / Ю. О. Бондарь. — К., 1982. — 59 с.
2. Вергунов А. П. Архитектурная композиция садов и парков /А.П. Вергунов. — М. : Стройиздат, 1980. — 252 с.

Теорія та історія культури (філософські й культурологічні виміри)

3. Казанская Н. А. Рекомендации по созданию каменистых садов на Украине / Н. А. Казанская, Л. В. Романча. — К. : Акад. наук Украины, 1994.
4. Канева Л. И. Проектирование садов и парков / Л. И. Канева. — М. : Сигма, 2008. — 183 с.
5. Коломієць С. А. Ландшафтна композиція парків / С. А. Коломієць. — К. : Прогрес, 2006. — 83 с.
6. Копієвська О. Р. Соціально-культурні аспекти організації діяльності парків у країнах зарубіжжя : дис. ... канд. пед. наук / О. Р. Копієвська ; КНУ-КиМ. — К., 1999. — 175 с.
7. Лихачев Д. С. Заметки о реставрации садов и парков. Восстановление памятников культуры / Д. С. Лихачев. — М. : Искусство, 1981. — 412 с.
8. Миколина В. И. Ландшафтная архитектура / В. И. Миколина. — М. : Профессия, 2008. — 235 с.
9. Пеликанов Ю. Б. Планирование и оснащение садов и парков / Ю. Б. Пеликанов. — М. : Протекция, 2004. — 160 с.
10. Розмари А. Настольная книга садового дизайнера : пер. с англ. / Александр Розмари. — М. : БММ АО, 2006. — 292 с.

Надійшла до редколегії 21.12.2010 р.